

XVIII
a m ž i a u s
studijos

6

LIETUVOS
Didžioji Kunigaikštystė
Personalijos. Idėjos. Refleksijos

LIETUVOS ISTORIJOS INSTITUTAS

XVIII
a m ž i a u s
studijos

6

LIETUVOS
Didžioji Kunigaikštystė
Personalijos. Idėjos. Refleksijos

Sudarytoja
RAMUNĖ ŠMIGELSKYTĖ-STUKIENĖ

Lietuvos istorijos
institutas

Vilnius
2020

XVIII amžiaus studijos | Eighteenth-Century Studies

Recenzuojamas tęstinis mokslo leidinys, leidžiamas nuo 2014 m. | Peer-reviewed journal published since 2014.

Redakcinė kolegija | Editorial Board

Pirmininkė | Editor-in-Chief

Prof. dr. Ramunė ŠMIGELSKYTĖ-STUKIENĖ

Lietuvos istorijos institutas

Atsakingasis sekretorius | Editorial Secretary

Dr. Adam STANKEVIČ

Lietuvos istorijos institutas

Dr. Lina BALAIŠYTĖ

Lietuvos kultūros tyrimų institutas

Prof. dr. Richard BUTTERWICK-PAWLIKOWSKI

Europos koledžas Natoline, Londono universiteto koledžas |

College of Europe, Natolin, University College London

Prof. habil. dr. Jolanta GELUMBECKAITĖ

Frankfurto prie Maino Goethe's universitetas | Goethe-Universität Frankfurt am Main

Doc. dr. Liudas GLEMŽA

Vytauto Didžiojo universitetas

Doc. dr. Robertas JURGAITIS

Vytauto Didžiojo universiteto Švietimo akademija

Prof. habil. dr. Janina KAMIŃSKA

Varšuvos universitetas, Pedagogikos fakultetas | Uniwersytet Warszawski, Wydział Pedagogiczny

Doc. habil. dr. Ilja LEMEŠKIN

Praho Karolio universitetas, Baltistikos centras | Univerzita Karlova v Praze

Dr. Andrejus MACUKAS | канд. гіст. н. Андрэй МАЦУК

Baltarusijos mokslų akademijos Istorijos institutas |

Інстытут гісторыі Нацыянальнай акадэміі навук Беларусі

Prof. habil. dr. Dariusz ROLNIK

Katovicų Silezijos universitetas | Uniwersytet Śląski w Katowicach

Dr. Gintautas SLIESORIŪNAS

Lietuvos istorijos institutas

Dr. Asta VAŠKELIENĖ

Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas

Prof. habil. dr. Andrzej B. ZAKRZEWSKI

Varšuvos universitetas, Teisės istorijos institutas | Uniwersytet Warszawski, Wydział Prawa i Administracji

Svetainė internete | Website <http://www.istorija.lt/journals/xviii-amziaus-studijos/>

Redakcinės kolegijos adresas | Contact address

Lietuvos istorijos institutas

Kražių g. 5, 01108 Vilnius, Lietuva

El. paštas smigelskyte.stukiene@gmail.com

Knygos leidybą pagal „Valstybinę lituanistinių tyrimų ir sklaidos 2016–2024 metų programą“

finansavo Lietuvos mokslo taryba (sutarties Nr. S-LIP-19-76)

Sponsored by the Research Council of Lithuania

Leidinio bibliografinė informacija pateikiama Lietuvos nacionalinės

Martyno Mažvydo bibliotekos Nacionalinės bibliografijos duomenų banke (NBDB).

© Sudarymas, Ramunė Šmigelskytė-Stukienė, 2019

© Straipsnių autoriai, 2019

© Lietuvos istorijos institutas, 2019

ISBN 978-609-8183-73-3

ISSN 2351-6968

TURINYS

Pratarmė / *Ramunė Šmigelskytė-Stukienė* . . . 8
Foreword / *Ramunė Šmigelskytė-Stukienė* . . . 12

PERSONALIJS

Jolita Sarcevičienė

„Ieškau jūsų mylistos pono po visas keturias pasaulio šalis...“ Antano Kazimiero Sapiegos laišakai Merkinės administratoriui Vaitiekui Kuževskiui . . . 18
“I am Looking for your Grace in all Four Corners of the World...” Letters of Antoni Kazimierz Sapieha to Administrator of Merkinė Wojciech Kurzewski. *Summary* . . . 43

Bernadetta Manyś

Samotna w miłości? Autokreacja epistolograficzna Anny z Mycielskich Radziwiłłowej . . . 44
Meilės vienišė? Epistolografinis Onos Mycielskytės-Radvilienės sąjūvaizdžio kūrimas. *Santrauka* . . . 56

Андрей Мацук

Деятельность Леона Казимира Шемета в общественно-политической жизни Великого княжества Литовского в первой трети XVIII в. . . . 57
Leonas Kazimieras Šemeta Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės visuomeniniame-politiniame gyvenime XVIII a. pirmaisiais dešimtmečiais. *Santrauka* . . . 70

Tomasz Ciesielski

Dwa poselstwa oboźnego litewskiego Ignacego Ogińskiego na dwór petersburski. Rola Litwinów w kontaktach dyplomatycznych z Rosją w latach 1711–1763 . . . 71
Dvi Lietuvos stovyklininko Ignato Oginskio pasiuntinybės į Sankt Peterburgą: lietuvių vaidmuo diplomatinuose santykiuose su Rusija 1711–1763 metais. *Santrauka* . . . 104

Dariusz Rolnik

Tropem politycznym i ideologicznym podróży petersburskiej Adama Chmary ostatniego wojewody mińskiego (1793) . . . 106
Politiniai ir ideologiniai paskutiniojo Minsko vaivados Adomo Chmaros kelionės į Sankt Peterburgą pėdsakais (1793 m.). *Santrauka* . . . 116

Aldona Prašmantaitė

Pranciškaus Ksavero Mykolo Bohušo SJ bažnytinės karjeros bruožai . . . 117
Strokes from the Career of Franciszek Ksawery Michał Bohusz. *Summary* . . . 135

IDĖJOS, SIMBOLIAI, PRAKTIKA

Vilius Mačkinis

Prigimtinės tvarkos idėja kaip Mykolo Pranciškaus Karpavičiaus politinio mąstymo pagrindas . . . 138

Idea of Natural Order as a Basis for Political Thinking in the Sermons of Mykolas Pranciškus Karpavičius. *Summary* . . . 168

Magdalena Górska

Emblematyka w Rzeczypospolitej epoki Oświecenia – metamorfozy tradycji symbolicznej . . . 170

Abiejų Tautų Respublikos emblematika Apšvietos epochoje – simbolikos tradicijos metamorfozės. *Santrauka* . . . 189

Stanisław Witecki

Józef Kazimierz Kossakowski and the Everyday Life of Priests in the Polish-Lithuanian Commonwealth in the Period of Enlightenment . . . 190

Juozapas Kazimieras Kosakovskis ir kasdienis dvasininkų gyvenimas Apšvietos epochos Abiejų Tautų Respublikoje. *Santrauka* . . . 204

Adam Stankevič

Viešųjų bausmių taikymas Kauno pilies teisme XVIII a. antrojoje pusėje ir jų vykdymas . . . 205

Assignment and Administration of Public Punishments by Kaunas Castle Court in the Late Eighteenth Century. *Summary* . . . 227

REFLEKSIJOS

Darius Baronas

Didžiųjų istorijos įvykių atspindžiai Mažesniųjų brolių konventualų memoriale: XVIII–XIX a. pradžia . . . 230

Great Events as Reflected in the Memorial Book of Friars Minor Conventual: Eighteenth to Early Nineteenth Century. *Summary* . . . 249

Aleksandra Skrzypietz

Sapiehowie i ich związki z Karolem XII – refleksja rodu nad wydarzeniami z przełomu wieków . . . 250

Sapiegos ir jų ryšiai su Karoliu XII – amžių sąvartos įvykių refleksijos. *Santrauka* . . . 268

Ramunė Šmigelskytė-Stukienė

Politinės ir geopolitinės Augustino Midletono refleksijos (1790–1792) . . . 269

Political and Geopolitical Reflections by Augustyn Middleton (1790–1792). *Summary* . . . 293

Lina Balaišytė

Vincentas Ignacas Marevičius apie save ir Tėvynę: XVIII a. pabaigos literato (savi)refleksijos . . . 294

Wincenty Ignacy Marewicz about Himself and the Homeland: (Self) Reflections of the Late Eighteenth-Century Writer. *Summary* . . . 322

Rūta Janonienė

Apie oberbombardyro Vaitiekaus Ivaškevičiaus 1791 m. Vilniaus piešinį . . . 323

About the 1791 Picture of Vilnius by Oberbombardier Wojciech Iwaszkiewicz. *Summary* . . . 334

Domininkas Burba

Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės gyventojų refleksijos apie politines permainas 1794 m. pabaigoje – 1795 m. privačios korespondencijos duomenimis . . . 335

Reflections of Inhabitants of the Grand Duchy of Lithuania on Political Changes at the End of 1794 to 1795 according to the Data of Private Correspondence. *Summary* . . . 357

RECENZIJOS IR ANOTACIJOS

Zigmantas Kiaupa. *Lietuvos istorija*, t. VII, d. 2: *Trumpasis XVIII amžius (1733–1795 m.)*, Vilnius: Lietuvos istorijos institutas, 2018. – 724 p. ISBN 978-609-8183-53-5 / *Robertas Jurgaitis* . . . 360

Remigijus Civinskas, Liudas Glemža. *Kauno miestiečių elito kaita 1764–1831 metais*, Kaunas: Vytauto Didžiojo universitetas, 2019. – 312 p.

ISBN 978-609-467-376-49 (spausdintas), ISBN 978-609-467-375-7 (internetinis) / *Virgilijus Pugačiauskas* . . . 364

Iliustracijų sąrašas . . . 366

Asmenvardžių rodyklė . . . 368

Vietovardžių rodyklė . . . 386

PRANCIŠKAUS KSAVERO MYKOLO BOHUŠO SJ BAŽNYTINĖS KARJEROS BRUOŽAI

ALDONA PRAŠMANTAITĖ

Lietuvos istorijos institutas

Anotacija. Straipsnyje, remiantis istoriografija ir pirminiais šaltiniais, rekonstruojama Pranciškaus Ksavero Mykolo Bohušo SJ (*Franciszek Ksawery Michał Bobusz, 1746–1820*) bažnytinės karjeros eiga. Aptariamos P. K. Bohušo turėtos bažnytinės tarnystės ir pareigos. Aukščiausia P. K. Bohušo bažnytinės karjeros pakopa – Vilniaus katedros kapitulos prelado koadjutorius. Prelato titulas P. K. Bohušo atveju vartotas kaip pagarbus kreipinys, bet ne katedros kapitulos visateisio nario statusą apibūdinantis terminas. Atlikta analizė teikia pagrindą kvestionuoti istoriografinį teiginį apie P. K. Bohušą kaip Vilniaus katedros kapitulos prelatą.

Reikšminiai žodžiai: Vilniaus vyskupijos katedros kapitula, Pranciškus Ksaveras Mykolas Bohušas, prelatas, koadjutorius *cum futura successione*.

Pranciškus Ksaveras Mykolas Bohušas (*Franciszek Ksawery Michał Bobusz, 1746–1820*) – vienas iš ryškesnių paskutiniųjų XVIII a. dešimtmečių Vilniaus intelektualinio gyvenimo veikėjų. Remiantis jo visuomenine ir literatūrine veikla, galima teigti, kad tai buvo aktyvi Apšvietos epochos asmenybė, gebėjusi generuoti naujas idėjas. Veikalo apie lietuvių tautos ir kalbos kilmę autorius, Vilniaus imperatoriškajam universitetui pavaldžių mokyklų vizitatorius – šie P. K. Bohušo asmenį apibūdinantys teiginiai funkcionuoja ne tik akademinėje literatūroje ir yra atpažįstami.

Istoriografijoje P. K. Bohušas daugiausia siejamas su XIX a. lituanistiniu sąjūdžiu. Ganėtai išsamiai yra išnagrinėta jo išsakytų idėjų įtaka lietuvių tautiniam atgimimui¹. P. K. Bohušo įnašą į pedagogikos raidą yra analizavusi Meilė Lukšienė²

1 Antai, jau XIX a. pirmaisiais dešimtojo dešimtmečio metais *Apszvieta* išspausdino straipsnelį, kurio autorius akcentavo, kad, lietuviams dar sapnuojant, P. K. Bohušas pirmasis aiškiai aprašęs, „ką dėl atgavinimo reikia daryti“, žr.: Stanislovas Jurjevyczius, Pranciškus Ksaveras Bagužas, in: *Apszvieta*, 1893, Nr. 12, p. 773–778; taip pat žr. pvz.: Czesław Kudzinowski, Bohusz, pierwszy lituanista polski, in: *Sprawozdania Poznańskiego Towarzystwa Przyjaciół Nauk 1952*, Poznań, 1954, Nr. 1, p. 52–53; Vincas Maciūnas, *Lituanistinis sąjūdis XIX amžiaus pradžioje*, Vilnius: Petro ofsetas, 1997 (antras fotografuotas leidimas), p. 52–53.

2 Meilė Lukšienė, *Lietuvos švietimo istorijos bruožai XIX a. pirmoje pusėje*, Kaunas: Šviesa, 1970, p. 417 ir kt.; Eadem, *Demokratinė ugdymo mintis Lietuvoje XVIII a. antroji – XIX a. pirmoji pusė*, Vilnius: Mokslas, 1985, p. 127–128.

ir Ludwikas Chmajus, kurio 1941 m. Vilniuje parengta monografija apie P. K. Bohušą nebuvo paskelbta ir iki šiol tebėra rankraštis³. P. K. Bohušo sociokultūrinės nuostatos nagrinėjo Petras Vegys. Autoriui visų pirma rūpėjo P. K. Bohušas kaip visuomenės veikėjas ir publicistas⁴. Tačiau P. K. Bohušo kaip katalikų dvasininkijos luomui priklausiusio asmens veikla išsamiau nenagrinėta. Šio, iš Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės rytinių žemių kilusio katalikų dvasininko, jėzuito, to meto Katalikų Bažnyčios Lietuvoje hierarchinių struktūrų atstovo bažnytinės karjeros eiga taip pat iki šiol nebuvo tapusi analizės objektu.

Pagrindiniai P. K. Bohušo biografijos faktai yra žinomi. Jo biogramos enciklopediniuose leidiniuose pradėtos spausdinti jau XIX a. Antai antrajame Michało Nowodworskio redaguotos katalikiškos enciklopedijos tome, išleistame Varšuvoje 1873 m., kriptonimu „X. W. K.“ pasirašytosios biogramos autorius glaustai pateikia pagrindinius P. K. Bohušo gyvenimo faktus, nurodydamas tikslią gimimo datą, įstojimo į Jėzuitų ordiną ir mirties metus. Konstatuoja, kad panaikinus Jėzuitų ordiną, P. K. Bohušas savo gyvenimą skyręs kunigo tarnystei ir mokslo veiklai bei pateikia jo veikalų sąrašą, tačiau turėtų bažnytinių pareigų nedetalizuoja⁵.

Apie P. K. Bohušą kaip vieną iš katedros kapitulos protokolų santraukų sudarytojų rašiusi Wioletta Pawlikowska bene pirmoji atkreipė dėmesį į faktografinį enciklopedinių biogramų netolygumą, autorių pateikiamus neretai vienas kitam prieštaraujancius duomenis⁶. Ne išimtis ir P. K. Bohušo bažnytinės tarnystės. Cituotoje vadinamojoje M. Nowodworskio bažnytinėje enciklopedijoje rašoma jį buvus Vilniaus katedros kapitulos prelatu (orig. *pralatem wileńskim*)⁷. Pasak Henryko Mościckio, lenkų enciklopediniame žinyne spausdintos biografijos autoriaus, P. K. Bohušas tapo Vilniaus katedros kapitulos prelatu ir koadjutoriumi (orig. *został pralatem i koadjutorrem*), o po 1803 m. atsisakė prelatūros⁸. Ludwikas Grzebieńis, *Katalikų enciklopedijoje* spausdintos biogramos autorius, akcentuoja P. K. Bohušo visuomeninę ir politinę veiklą. O apie jo gyvenime buvusį Vilniaus katedros kapitulos etapą apskritai neužsimena⁹. Vaclovas Biržiška teigia, kad P. K. Bohušas „buvo vyskupo Kasakauskio (sic!)

3 Ludwik Chmaj, Franciszek Ksawery Michał Bohusz. Jego życie i działalność wychowawcze (1746–1820), Wilno, 1941, 271 k., rękopis, in: *Archiwum Polskiej Akademii Nauk*, sygn. III-76, j. 14.

4 Petras Vegys, Švietimo idėjų kūrėjas Ksaveras Bogušas, in: *Darbai ir dienos*, 2004, Nr. 37, p. 91–124.

5 X. W. K., Bohusz Franc. Ksaw. Michał, in: *Encyklopedja Kościelna*, redaktor Michał Nowodworski, t. 2, Warszawa: Czerwiński i Spółka, 1873, p. 444.

6 Wioletta Pawlikowska, Wileńska kapituła katedralna w zapisie źródłowym. Część pierwsza: Ksawery Franciszek Michał Bohusz, Mamert Herburtz Fulsztyna, Jan Kurczewski – registratorzy protokółów z posiedzeń kapituły, in: *Litvano-Slavica Posnaniensia, Studia Historica*, t. XII, Poznań: Wydawnictwo Poznańskie, 2007, p. 111.

7 X. W. K., Bohusz Franc. Ksaw. Michał, p. 444.

8 Henryk Mościcki, Bohusz Ksawery Michał, in: *Polski Słownik Biograficzny*, t. II, Kraków: Druкарnia Uniwersytetu Jagiellońskiego pod zarządkiem Józefa Filipowskiego, 1936, p. 229–230.

9 Ludwik Grzebień, Bohusz Franciszek Ksawery SJ, in: *Encyklopedia katolicka*, t. 2, Lublin: Towarzystwo Naukowe Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego, 1995, p. 736.

pakeltas prelado Točilovskio koadjutoriumi¹⁰. M. Lukšienė, P. K. Bohušo biogramos *Visuotinėje lietuvių enciklopedijoje* autorė, rašo jį buvus prelatu ir Vilniaus vyskupo koadjutoriumi¹¹. Eligijus Raila jį apibūdina kaip Vilniaus prelatą, priklausiusį to meto kultūrinio elito klubui¹². Pateikti pavyzdžiai vaizdžiai iliustruoja, jog P. K. Bohušo bažnytinės tarnystės pareigas ir titulus painioja tiek XIX–XX a., tiek XXI a. apie jį rašantys autoriai. Tad istoriografijoje funkcionuojanti P. K. Bohušo bažnytinių tarnysčių kreivė kykla nuo parapijos klebono iki vyskupo koadjutoriaus. Ta aplinkybė, kad pats P. K. Bohušas šalia savo pavardės nurodo esąs Vilniaus katedros kapitulos prelatas¹³, iš pirmo žvilgsnio į klausimą dėl titulo bei pareigų tarsi turėtų atsakyti, tačiau šiuo konkrečiu atveju tik sukelia daugiau painiavos. Šio straipsnio tikslas – remiantis pirminiais šaltiniais ir istoriografija rekonstruoti P. K. Bohušo bažnytinės karjeros eigą pasitelkus jo dvasines tarnystes ir analizuojant su jomis susietus titulus. Keliami prielaida, kad bažnytinis hierarchinis titulas P. K. Bohušo atveju amžininkų vartotas kaip pagarus kreipinys, o ne dvasinės tarnystės pareigą įvardijantis terminas.

Jėzuitiškas Pranciškaus Ksavero Bohušo biografijos etapas

Ligšioliniai P. K. Bohušo biografai sutaria jį buvus Vilniaus jėzuitų auklėtiniu, tačiau išsamesnių duomenų apie įgytą išsilavinimą nepateikia. Literatūroje galima rasti užuominų, jog jo vyresnieji broliai mokėsi bernardinų ir dominikonų išlaikomose mokyklose¹⁴. Pasak L. Chmajaus, ta aplinkybė, jog tėvai jaunesniojo sūnaus lavinimą patikėjo jėzuitams, leidžia manyti, jog vaikinukas jau tuomet pasižymėjo didesniais gabumais¹⁵. P. K. Bohušo enciklopedinėse biogramose rašoma, jog jis mokėsi jėzuitų mokykloje Vilniuje¹⁶. Tai veikiausiai buvo jėzuitiškoji *Collegium Nobilium*, 1751 m. atidaryta 1748 m. gaisro sunaikinto pensiono bajorams vietoje¹⁷. Kolegija veikė kaip savarankiška, nuo Vilniaus akademijos nepriklausoma mokymo institucija¹⁸. Jos auklėtiniams, be privalomų lotynų, prancūzų ir vokiečių kalbų,

10 Vaclovas Biržiška, Pranciškus Ksaveras Mykolas Bagužis, in: Vaclovas Biržiška, *Aleksandrynas*, t. 2, Čikaga: JAV LB Kultūros fondas, 1963, p. 163.

11 Meilė Lukšienė, Bogušas Ksaveras Pranciškus, in: *Visuotinė lietuvių enciklopedija*, t. 3, Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas, 2003, p. 316.

12 Raila Eligijus, *Ignotus Ignotas. Vilniaus vyskupas Ignotas Jokūbas Masalskis*, Vilnius: Aidai, 2010, p. 157.

13 P.vz.: *O początkach narodu i języka litewskiego rozprawa przez Xawiera Bohusza Imperyalnego Wileńskiego Uniwersytetu, członka honorowego, Towarzystwa Królewskiego Warszawskiego Przyjaciół Nauk członka czynnego, pralata* [paryškinta mano – A. P.] *katedry wileńskiej, orderu S^{go} Stanisława kawalera napisana [...]*, Warszawa: drukarnia Gazety Warszawskiej, 1808.

14 Ludwik Chmaj, *op. cit.*, l. 7.

15 *Ibid.*, l. 7–7v.

16 Henryk Mościcki, Bohusz Ksawery Michał, p. 1936, 229–230.

17 Dabar šioje apie 1751 m. atidarytos Kilmingųjų kolegijos vietoje Pilies gatvėje Vilniuje įsikūręs „Naručio“ viešbutis.

18 Stanisław Załęski, *Jezuici w Polsce*, t. 3, d. 2, Lwów: Drukiem i Nakładem Drukarni Ludowej, 1902, p. 1048.

Šventojo Rašto kurso, dėstyta matematika, geometrija, gamtos mokslai, politinė ir astronominė geografija. Mokiniam buvo privalu susipažinti su laikraščiuose spausdinamomis geografinėmis, politinėmis ir istorinėmis naujienomis. Kasdien buvo numatytas laikas politiniams disputams. Filosofijos profesorius šalia bendro filosofijos kurso buvo įpareigotas dėstyti etiką¹⁹. Tad Kolegijos mokymo programose jau galima fiksuoti Apšvietos epochos idėjų apraiškas.

L. Chmajus, sekdamas Juozapu Kosakovskiu, P. K. Bohušo nekrologo autoriumi²⁰, rašo, kad jaunuolis pas jėzuitus atvykęs būdamas keturiolikos – 1760 m. rugsėjo mėnesį įstojęs į ordiną, gavo Pranciškaus Ksavero vardus ir pradėjo aštuonerius metus trunkančias studijas²¹. Mykolas Biržiška 1935 m. išspausdinto *Lietuviškosios enciklopedijos* tomo P. K. Bohuši skirtame straipsnyje taip pat nurodo jį į Kolegiją įstojus 1760 m. rugsėjo 26 d.²² Tuo tarpu *Lenkų biografinio žodyno* tome publikuotos biogramos autorius Henrykas Mościckis nurodo 1761 metus²³. Nors 1760 m. kaip P. K. Bohušo vienuolinio gyvenimo pradžia temos literatūroje nėra paneigta, tačiau vyrauja vėlesnė data, t. y. 1761 metai. Šiuos metus kaip P. K. Bohušo vienuolinio gyvenimo pradžią nurodo ir V. Biržiška, ir M. Lukšienė²⁴. Liudo Jovaišos turimais duomenimis (tyrėjas remiasi vienalaikių (trumpųjų) jėzuitų katalogų pateikiama informacija), P. K. Bohušas į Jėzuitų ordiną įstojo 1761 m. rugsėjo 26 d.²⁵ Turint omenyje, kad jėzuitų katalogai, tyrėjų priskiriami patikimų šaltinių grupei, literatūroje nurodomi 1760 m. kaip P. K. Bohušo jėzuitiško jo gyvenimo pradžios data, kvestionuotina. Literatūroje esamų teiginių, jog Vilniaus akademijoje P. K. Bohušas studijavo teologiją, filosofiją ir teisę²⁶, neįmanu deramai pagrįsti – dabartiniame temos tyrimo etape turimuose šaltiniuose tokių duomenų nerasta. Minėtuose jėzuitų kataloguose nurodoma P. K. Bohušą 1763–1766 m. filosofiją veikiausiai studijavus Vilniaus universitete. Katalogų duomenimis, ketverių metų teologijos studijų kurso pirmuosius metus (1769–1770) išklause Vilniaus universitete, o antruosius–ketvirtuosius – Gardino kolegijoje²⁷. Literatūroje nurodoma, kad į kunigus P. K. Bohušas išventintas

19 *Ibid.*, p. 1050–1051.

20 [Józef Kossakowski], Rys prywatnego i publicznego życia Franciszka Xawerego Bohusza, in: *Roczniki Towarzystwa Królewskiego Warszawskiego Przyjaciół Nauk*, t. 17, Warszawa: Drukarnia Xięży Pijarów, 1824, p. 138–144.

21 Ludwik Chmaj, *op. cit.*, l. 7–7v.

22 M. B-ka [Mykolas Biržiška], Baužas Ksaveras, in: *Lietuviškoji enciklopedija*, t. 3, Kaunas: Akc. b-vės „Varpas“ spaust., 1935, l. 113.

23 Henryk Mościcki, Bohusz Franciszek Ksawery Michał, 1936, p. 229.

24 Vaclovas Biržiška, *op. cit.*, p. 162; Meilė Lukšienė, Bogušas Ksaveras Pranciškus, p. 316.

25 Ačiū dr. Liudui Jovaišai už konsultaciją ir pasidalijimą savo surinktais duomenimis.

26 Žr., pvz., Vaclovas Biržiška, *op. cit.*, p. 162; Meilė Lukšienė, Bogušas Ksaveras Pranciškus, p. 316; Michailas Bališkis rašo jį 1760–1765 m. laikotarpiu Akademijoje laikius fizikos egzaminą, žr. Michail Bališki, *Dawna Akademia Wileńska*, Petersburg: Nakładem i Drukiem Jozafata Ohryzki, 1862, p. 214.

27 Remiuosi dr. Liudo Jovaišos turimais duomenimis.

1768 m. vasario mėnesį²⁸. Tačiau, jėzuitų katalogų duomenimis, kunigo šventimus jis gavo trečiaisiais teologijos studijų metais, t. y. 1771/1772 m.

Kada P. K. Bohušas pradėjo mokytojauti Gardino jėzuitų kolegijoje, vienareikšmiško atsakymo taip pat nėra. V. Biržiška rašo, jog, gavęs Kunigystės sakramentą, buvo paskirtas į šią kolegiją prancūzų kalbos mokytoju²⁹. Juozapo Kosakovskio teigimu, P. K. Bohušas, dar būdamas novicijumi, buvo paskirtas žemesniųjų klasių auklėtoju, o kadangi su šia užduotimi puikiai tvarkėsi, ordino lėšomis buvo išsiųstas tobulintis į Romą. J. Kosakovskio žodžiais, jis grįžo įgimtus gebėjimus visiškai išvystęs, kai ordinas jau buvo panaikintas³⁰. P. K. Bohušo anoniminėje biogramoje *Jėzuitų enciklopedijoje*, išleistoje XX a. 10-ojo dešimtmečio antrojoje pusėje, apie jo studijas Romoje apskritai neužsimenama. Pasak biogramos autoriaus (ar autorių), P. K. Bohušas 1769–1770 m. teologiją studijavęs Vilniaus akademijoje, o 1770–1773 m. – Gardine³¹. Teigiama, kad ordino panaikinimo metais buvęs bajorų konvikto prefektas Gardine³². Tokia informacija pateikiama ir amžininkų tekstuose³³. Spėtina, jais remdamasis Józefas Bieliński teigė, jog ordino panaikinimo metais P. K. Bohušas buvęs Gardine ir šalia užimamų bajorų konvikto prefekto bei kolegijos mokytojo pareigų studijavo teologiją³⁴. Tolesnė P. K. Bohušo veikla leidžia teigti, jog jis buvo įgijęs gerą išsilavinimą, turėjo ne tik teologinių, bet ir teisinių žinių. Tačiau vienareikšmiško atsakymo, kur tas žinias įgijo, nėra.

Ar P. K. Bohušo pedagoginė veikla būtų turėjusi tąšą, jei ne popiežiaus Klemenso XIV bulė, kuria 1773 m. panaikintas Jėzuitų ordinas, klausimas lieka atviras. Kaip žinoma, absoliuti dauguma mokyklose ar Vilniaus universitete (tuometėje Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės vyriausiojoje mokykloje) jėzuitų po ordino panaikinimo papildė diecezinių kunigų bendruomenę ir toliau sėkmingai darbavosi kaip įvairių dalykų mokytojai. P. K. Bohušo tarp jų nėra. Nors argumentuotai sunku pagrįsti, kodėl eksjėzuitu tapęs P. K. Bohušas atsisakė

28 Ludwik Chmaj, *op. cit.*, p. 7–7v; Vaclovas Biržiška, *op. cit.*, p. 162.

29 Vaclovas Biržiška, *op. cit.*, p. 162.

30 „[...] z zupełnym przyrodzonych zdolności rozwinięciem“, [Józef Kossakowski], Rys prywatnego i publicznego życia Franciszka Xawerego Bohusza, in: *Roczniki Towarzystwa Królewskiego Warszawskiego Przyjaciół Nauk*, t. 17, Warszawa: Drukarnia Xięży Pijarów, 1824, p. 138; Ludwikas Chmajus, sekdamas J. Kosakovskiu, rašo, kad P. K. Bohušui buvusios patikėtos auklėti žemesnės klasės, o paaiškėjus, kad su užduotimi sėkmingai susidoroja, buvo išsiųstas tęsti studijų į Romą, žr. Ludwik Chmaj, *op. cit.*, l. 8.

31 [s. n.] Bohusz Franciszek Ksawery, in: *Encyklopedia wiedzy o jezuitach na ziemiach Polski i Litwy 1564–1995*, opr. Ludwik Grzebień SJ przy współpracy zespołu jezuitów, Kraków: Wydawnictwo WAM, 1996, p. 54–55.

32 *Ibid.*

33 [s. n.], Nekrolog [F. K. Bohusza], in: *Tygodnik Wileński*, 1820, t. 9, Nr. 160, p. 220. Nekrologo autorius (autoriai) nurodo P. K. Bohušą tais metais ėjus ir konvikto prefekto, ir prancūzų kalbos mokytojo kolegijoje pareigas.

34 Bohusz Franciszek Ksawery, in: Józef Bieliński, *Uniwersytet Wileński 1579–1831*, t. 3, Kraków: Druk W. L. Anczyca i Spółki 1899–1900, p. 378.

mokytojo pareigų, tačiau neatmestina, kad pretekstu tam galėjo tapti giminaičio Antano Tyzenhauzo – karališkųjų valdų administratoriaus, Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės paizdininkio, Gardino seniūno – kvietimas ateiti jam į pagalbą. V. Biržiška vaizdžiai rašo, jog „Bagužis virto jo [Tyzenhauzo] politiniu agentu, veikusiu jo naudai bajorų seimeliuose“³⁵.

Parapijos klebonas

Tarnyba pas A. Tyzenhauzą užtruko keletą metų. Duomenų apie jo kunigišką tarnystę iš to laikotarpio stinga, tačiau akivaizdu, kad kunigo sutanos neatsisakė. Neatmestina, kad įtakingajam A. Tyzenhauzui tarpininkaujant P. K. Bohušas gauna Jiezno parapiją. Šv. Mykolo Arkangelo ir Šv. Jono Krikštytojo titulo mūro bažnyčią Jiezne XVII a. 5-ojo dešimtmečio pradžioje įsteigė Kristupas Pacas, Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės didysis kancleris³⁶. Ji buvo konsekruota 1670 m. Žemaičių vyskupo Kazimiero Paco³⁷. Jieznas nuo XVII a. pirmosios pusės buvo viena iš Pacų giminės rezidencijų, tad bažnyčia ir vėliau šios giminės buvo globojama. XVIII a. pirmaisiais 8-ojo dešimtmečio metais Antanas Mykolas Pacas, Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės didysis raštininkas, šią bažnyčią „nemažomis išlaidomis restauravo tiek iš vidaus, tiek iš išorės, palikdamas tą patį Šv. Mykolo Arkangelo ir Šv. Jono krikštytojo vardą“³⁸. Sutvarkytą bažnyčią konsekrovo Vilniaus katedros prelatas, titulinis vyskupas Tomas Ignotas Zenkovičius³⁹. Taigi P. K. Bohušui rūpintis bažnyčios tvarkymu jau nereikėjo. Bažnyčiai išlaikyti fondatorių valia buvo skirta žemės valda ir pora palivarkų – Andriūnų ir Sobuvos su jiems priklausančiais kaimais ir juose gyvenančiais valdiniais⁴⁰. Prie bažnyčios įsteigtai špitolei išlaikyti buvo užrašyta per 600 sidabro rublių. Pinigų fondatoriai skyrė ir bažnyčios vargoninkui, ir Mišių vynui⁴¹. Pagal klebonijos fondaciją klebonas turėjo pareigą kiekvieną sekmadienį ir šventą dieną sakyti pamokslus ir klausyti išpažinčių ir per savaitę, be parapiinių, aukoti dvejas Mišias už bažnyčios steigėjus ir jų giminę⁴². Tad tarnybą pas A. Tyzenhauzą P. K. Bohušas derino su Jiezno

35 Vaclovas Biržiška, *op. cit.*, p. 162.

36 Jiezno parapijos bažnyčios inventorių, surašytas Kauno dekanato 1782 m., in: *Vyskupo Ignoto Jokūbo Masalskio Kauno dekanato vizitacija 1782 m.*, sudarė ir parengė Vytautas Jogėla, Vilnius: Lietuvių katalikų mokslo akademija, Lietuvos istorijos institutas, 2001, p. 94–129; Jiezno parapijos XIX a. aprašyme nurodomi du bažnyčios steigėjai – Kristupas Pacas ir Steponas Pacas, žr. Parapinės Jiezno bažnyčios kronika, 1849 m., Vilniaus universiteto bibliotekos Rankraščių skyrius (toliau – VUB RS), f. 4, b. 3607 (A2672), l. 1v.

37 *Ibid.*

38 Jiezno parapijos bažnyčios inventorių, p. 95.

39 *Ibid.*

40 *Ibid.*, p. 115.

41 Parapinės Jiezno bažnyčios kronika, 1849 m., l. 1v.

42 Jiezno parapijos bažnyčios inventorių, p. 115.

parapijos klebono tarnyste. XIX a. viduryje bažnyčios kroniką pagal pateiktą klausimyną rašęs bažnyčios vikaras Aleksandras Valentinavičius (*Aleksander Walentynowicz*) P. K. Bohušą išskiria kaip vieną iš dorybingiausių ir geranoriškiausių parapijos klebonų⁴³. Ta aplinkybė, kad P. K. Bohušo kaip gero klebono atminimas tarp parapijiečių buvo gyvas ir po kelių dešimtmečių, perša prielaidą, jog jis čia ne tik lankėsi, bet ir teikė parapijiečiams dvasinius patarnavimus. Tačiau argumentų tokiai prielaidai pagrįsti stinga. Kaip žinoma, P. K. Bohušas 1777–1778 m. lydėjo A. Tyzenhauzą kelionėje po Europą. 1781–1782 m. lankėsi Italijoje⁴⁴. Temos literatūroje galima rasti nuorodų, jog tuo metu darbuosi nuodėmklausiu Varšuvos mokyklose (sic!), buvo kunigaikščio Pranciškaus Sapiegos vaikų auklėtojas⁴⁵. Taigi šalia klebono tarnystės turėjo kitų pareigų ir įsipareigojimų. Jiezno parapijos bažnyčios inventoriaus 1782 m. sudarytame aprašyme nurodoma klebonu esant kunigą P. K. Bohušą – 37 metų bajorą iš Vilniaus vaivadijos, buvusį jėzuitą, kuris šią beneficiją valdantis jau devintus metus, laikantis vikarą kunigą Antaną Sarosieką iš Gardino pavieto, vyskupijos seminarijos alumną, savo bendraamžį. Pastarasis čia jau gyvenantis šeštus metus⁴⁶. 1782 m. duomenimis, Jiezno bažnyčia turėjo du kunigus altaristus – Felicijoną Matą Ganą, kuriam tai buvo vienintelė tuo metu turėta beneficija, ir Kazimierą Januškevičių, Užuguosčio kleboną⁴⁷. Tad tikėtina, kad Jiezno klebono tarnystės pareigoms P. K. Bohušas pasitelkdavo vikarą ar parapijos kunigus altaristus.

Šaltinių duomenimis, 1782 m. P. K. Bohušas jau turėjo ir kitą beneficiją – Ukmergės (Vilkmergės) parapiją⁴⁸. Tai buvo viena iš pirmųjų Lietuvos parapijų, kaip manoma, įsteigtų Jogailos. Klebonui išlaikyti valdovo buvo skirta 3 valakai žemės⁴⁹. Kadangi bažnyčia buvo medinė, ne kartą degė ir vėl buvo atstatoma. Kunigo Liudviko Žuko, nuo 1736 m. Ukmergės parapijos klebono⁵⁰, rūpesčiu, 1764 m. sudegusiosios vietoje vėl iškilo nauja medinė bažnyčia, turėjusi Šv. apaštalo Petro titulą⁵¹. Kunigas L. Žukas, nors jau buvo garbaus amžiaus (gimęs 1700 m.),

43 „[...] wspominają proboszczów za cnotliwych i dobroczynnych“, *Ibid.*, l. 2.

44 Franciszek Ksawery Bohusz, *Dzienniki podróży*, wstęp i opracowanie Filip Wolański, Kraków–Wrocław: Księgarnia Akademicka, 2014.

45 Filip Wolański, Wstęp, in: Franciszek Ksawery Bohusz, *Dzienniki podróży*, p. VII–VIII.

46 Jiezno parapijos bažnyčios inventorius, p. 117

47 *Ibid.*, p. 111.

48 *Ibid.*, p. 117.

49 Mečislovas Jučas, *Lietuvos parapijos XV–XVIII a.*, Vilnius: Aidai, 2007, p. 42 ir kt.; Jerzy Ochmański, *Biskupstwo wileńskie w średniowieczu: ustrój i uposażenie*, Poznań: Wydawnictwo Uniwersytetu im. A. Mickiewicza w Poznaniu, 1972, p. 59–60 ir kt.

50 Septintajame dešimtmetyje jis buvo ir Ukmergės dekanato dekanas, žr. Ukmergės parapijos 1740 m. inventorius, Lietuvos valstybės istorijos archyvas (toliau – LVIA), f. 669, ap. 2, b. 330, l. 233.

51 Ukmergės parapijos vizitacija, 1784 m., in: *Ukmergės dekanato vizitacija, 1784 m. atlikta Vilniaus vyskupo Ignoto Jokūbo Masalskio pareidymu*, parengė Sigintas Jegerlevičius, Vilnius: Lietuvių katalikų mokslo akademija, 2009, p. 3.

Ukmergės parapijoje klebonavo ir 1770 m.⁵² Kaip ir kokiomis aplinkybėmis šios parapijos klebonu tapo P. K. Bohušas, klausimas atviras. Neatmestina, kad tuo galėjo pasirūpinti jo koadjutas P. Točilovskis, valdęs parapijos teritorijoje buvusį Taujėnų dvarą⁵³. 1784 m. vizitacijos duomenimis, P. K. Bohušo rūpesčiu Apaštalo Sostas 1783 m. suteikė Ukmergės bažnyčiai Romos Laterano bažnyčios turimų atlydų privilegiją⁵⁴. P. K. Bohušas, kaip žinoma, 1781–1782 m. keliavo po Italiją ir lankėsi Romoje. Apie tai, kad viešėdamas Amžinajame mieste būtų rūpinęsis gauti privilegiją Ukmergės bažnyčiai, savo kelionės dienoraštyje neužsimena⁵⁵, tačiau tokios prielaidos atmesti, matyt, nereikėtų. Argumentuotai atsakyti į klausimą, ar prieš išvykdamas į Italiją P. K. Bohušas jau klebonavo Ukmergėje, dabartiniame tyrimo etape neįmanu. Fragmentiškos užuominos šaltiniuose leidžia manyti, kad kurį laiką, spėtina iki 1783 m., buvo dviejų parapijų – Jiezno ir Ukmergės – klebonas.

Ukmergės parapiją P. K. Bohušas valdė pagal tą patį modelį kaip ir Jiezno, t. y. dvasinės tarnystės parapijoje pareigoms pasitelkdamas vikarus. 1784 m. P. K. Bohušas Ukmergės parapijoje išlaikė du vikarus – diecezinį kunigą Motiejų Slobockį ir Atgailos regulinių kanauninkų vienuolį Andrių Norvilą⁵⁶. 1784 m. vizitacijos duomenys perša prielaidą, kad Ukmergės parapija, palyginti su Jiezno, buvo mažiau pelninga. Klebonui išlaikyti, kitaip nei Jiezno parapijoje, fundacijoje jokio palivarko nebuvo skirta. Skiedromis dengta trijų kaminų klebonija buvo pastatyta buvusio klebono L. Žuko lėšomis. Klebonijai priklausė tikrai nedidelis žemės sklypas, jurisdika mieste ir keletas kaimų⁵⁷. Lėšų špitolei fundacija taip pat nebuvo numatyta. Atrodo, kad pastato, kuriame būtų buvę apgyvendinami vargšai, iki P. K. Bohušo Ukmergės parapijoje taip pat nebuvo. P. K. Bohušo lėšomis buvo pastatyta tam skirta pašiūrė (orig. *domek z sienią*), kurioje, 1784 m. duomenimis, iš geradarių malonės gyvenę du senoliai su žmonomis turėję pareigą patarnauti bažnyčioje⁵⁸. Mokyklos taip pat nebuvo. Jos steigti ir neketinta, nes parapijos teritorijoje veikė Pijorų išlaikoma mokykla⁵⁹. Bažnyčia 1784 m. dar buvo nekonsekrutuota⁶⁰. Ar konsekracijos iškilmės įvyko P. K. Bohušui klebonaujant, klausimas atviras. Žinoma, kad jis rūpinosi sutvarkyti bažnyčios vidų⁶¹. Bažnyčia 1786 m.

52 Ukmergės parapijos 1740 m. inventorių, LVIA, f. 669, ap. 2, b. 330, l. 233.

53 Ukmergės parapijos vizitacija, 1784 m., p. 11. Rašoma, kad Taujėnų dvaras buvęs vyskupijos katedros kapitulos valda, kurią administravo P. Točilovskis. Tačiau temos literatūroje pastarasis faktas nefunkcionuoja. Kaip prelatas kantorius P. Točilovskis prestimonijos teise valdė Salako palivarką.

54 Ukmergės parapijos vizitacija, 1784 m., p. 4.

55 Diariusz podróży po Europie w latach 1781–1782, in: Franciszek Ksawery Bohusz, *Dzienniki podróży*, p. 183–287.

56 Ukmergės parapijos vizitacija, 1784 m., p. 7–8.

57 *Ibid.*, p. 9.

58 *Ibid.*, p. 7.

59 *Ibid.*, p. 12.

60 *Ibid.*, p. 4.

61 *Ibid.*

vėl degė. Temos literatūroje yra minima, kad po šio gaisro buvusi pastatyta laikina medinė bažnyčia. Ar P. K. Bohušą palietė / nepalietė gaisro sunaikintos bažnyčios atstatymo rūpesčiai, neaišku. 1789 m. Ukmergės parapija buvo perduota kunigui Stanislovui Lachnickiui⁶². Labai galimas dalykas, kad S. Lachnickis Ukmergės klebonu buvo paskirtas šios tarnystės atsisakius P. K. Bohušui. Dabartiniame temos tyrimo etape turimais duomenimis, diecezinio kunigo tarnystės etapas P. K. Bohušo bažnytinėje karjeroje baigėsi Ukmergės parapijos klebono tarnyste.

Vilniaus vyskupijos katedros kapitulos narys

Vilniaus vyskupijos katedros kapitula – kaip ir kitose vyskupijose, buvo dvasininkijos elitą telkusi institucija, turėjusi kasdienės liturginės tarnystės katedroje ir pagalbos vyskupijos ganytojui pareigas – įkurta drauge su vyskupija 1388 m.⁶³ Tai buvo kolegiali visateisių narių⁶⁴ struktūra, jungusi dvi funkcines grupes – prelatus ir kanauninkus. Nuo dviejų prelatūrų ir dešimties kanonijų, įsteigtų pirmaisiais metais, narių skaičius tolydžio didintas. XVIII a. antrojoje pusėje Vilniaus katedros kapitulą sudarė 18 narių – 6 prelatai ir 12 kanauninkų. Dvasininkas, tapęs visateisiu katedros kapitulos prelatu ar kanauninku, šias tarnystės pareigas dažniausia eidavo iki gyvos galvos. Atvejai, kai dėl vienokių ar kitokių priežasčių tarnystės būdavo atsisakoma, Vilniaus vyskupijos kapituloje buvo itin reti. Kanonų teisė katedrų kapitulų nariams, kurie, susiklosčius tam tikroms aplinkybėms negalėjo deramai atlikti savo tarnystės, numatė pasitelkti į pagalbą dvasininką, popiežiaus patvirtintą *canonicus coadiutor*, turėjusį pareigą atstovauti savo patronui katedros kapituloje ir teisę, jam dėl vienokių ar kitokių priežasčių atsisakius tarnystės ar mirus, užimti jo vietą ir taip tapti visateisiu nariu.

Vilniaus katedros kapituloje *canonicus coadiutor* tarnystė atsiranda ganėtinai vėlai – tikrai XVII a.⁶⁵ Pasak Tadeuszo Kasabuļos, tai nereiškė, kad iki tol

62 Ukmergės parapijos 1789 m. inventorius, LVIA, f. 669, ap. 2, b. 330, l. 243.

63 Remdamasis popiežiaus Urbono VI 1388 m. kovo 12 d. bule, kuria buvo įsteigta Vilniaus vyskupija, Poznanės vyskupas Dobrogostas 1388 m. antrojoje pusėje, Lenkijos karaliui ir Lietuvos didžiajam kunigaikščiui Jogailai pritarus, įkūrė katedros kapitulą, sudarytą iš fundacijomis ap rūpintų dviejų prelatūrų ir dešimties kanonijų, žr. Jerzy Ochmański, *op. cit.*, p. 24–25.

64 Terminas „visateisiai nariai“ teikia galimybę visų pirma teisiniu lygmeniu įvardyti kapitulos nario statusą. Kartu signalizuoja ir apie katedros kapitulai priklausiusius, tačiau teisių, visų pirma balso, neturėjusius dvasininkus. Todėl jį ir apsispręsta vartoti kaip tikslesnį ir informatyvesnį nei terminas „gremialinis“ (nuo lot. *gremium* reikšme „bendruomenė, vienijama bendro užsiėmimo ar atliekamų funkcijų). Nei vienas, nei kitas terminas tekstuose lietuvių kalba iki šiol nėra plačiau paplitęs. Antai, Vilkaviškio vyskupijos katedros kapitulos visateisiai nariai oficialiai vadinami gremialiniais kanauninkais. Rašoma, jog 1994 m. atkurtą Vilkaviškio vyskupijos katedros kapitulą 2018 m. sudarė 8 gremialiniai ir 9 garbės nariai. Prieiga per internetą: <http://vilkaviskiovyskupija.lt/institucijos-ir-organizacijos/kurija/katedros-kapitula/> [žiūrėta 2018 12 01]. Lenkų istoriografijoje visateisiams katedros kapitulos nariams įvardyti vartojamas terminas „rzeczywisty“ arba „gremialny“.

65 *Kościół zamkowy czyli katedra wileńska w jej dziejowym, liturgicznym, architektonicznym i ekonomicznym rozwoju*, t. 3, opracował X. Jan Kurczewski, Wilno: drukiem Józefa Zawadzkiego, 1908–1916, p. 219.

absoliučiai visi prelatai ir kanauninkai visuomet buvo pajėgūs patys deramai atlikti savo, kaip katedros kapitulos visateisio nario, tarnystės pareigas. Tyrinėtojo manymu, viena iš neigiamo nusistatymo koadjutorių atžvilgiu priežasčių buvęs nenoras su jais dalytis pajamomis⁶⁶. Turint omenyje, kad pareigą išlaikyti koadjutorių *cum futura successione* turėjo jo patronas, vadinamasis koadjutas, tai, žinoma, galėjo būti vienas iš motyvų. Tačiau diskutuotina, ar tai galėjo turėti įtakos, jog ši tarnystė Vilniaus katedros kapituloje atsirado ganėtinai vėlai. Kitų vyskupijų katedrų kapitulų, kurių dvasininkų bendruomenėse ši tarnystės forma buvo paplitusi jau XIV–XV a., prelatai ir kanauninkai kažin ar buvo mažiau suinteresuoti didesnėmis pajamomis nei jų konfratrai Vilniaus vyskupijoje. Kita T. Kasabuļos įvardyta vėlyvo šios tarnystės atsiradimo Vilniaus katedros kapituloje priežastis – siekis apsaugoti nuo Apaštalu Sosto įtakos formuojant personalinę kapitulos sudėtį. Tyrinėtojas remiasi XV–XVI a. Vakarų Europos vyskupijose susiklosčiusia praktika, kai koadjutoriaus funkciją Apaštalu Sostas išnaudojo kaip galimybę į kapitulas įvesdinti savo kandidatus⁶⁷, tačiau diskutuotina, ar tai tinka Vilniaus vyskupijos atveju. Koadjutorių Vilniaus katedros kapituloje skaičius išaugo vyskupu tapus Ignotui Jokūbui Masalskiui⁶⁸. Dauguma jų vėliau ar anksčiau tapdavo visateisiais nariais.

Tad koadjutorija su paveldėjimo teise vertinta kaip svarbi ją gavusio dvasininko bažnytinės karjeros pakopa. P. K. Bohušas tokią galimybę gavo: katedros kapitulos 1783 m. generalinės rudens sesijos rugsėjo 30 d. posėdyje kapitula apsvaščiusi pritarė jo kandidatūrai į prelato kantoriaus P. Točilovskio (*Piotr Toczyłowski*) koadjutorius⁶⁹. P. Točilovskis buvo vienas iš vyskupo I. J. Masalskio aplinkos dvasininkų. Kilęs iš Palenkės (gimė 1741 m. Raigarde), studijavo Krokuvos akademijoje. Pasirinkęs dvasininko kelią mokėsi dvasinėje seminarijoje. Į Vilnių atvyko dar būdamas klieriku. Į kunigus išventintas 1765 m. Vilniuje, savo kunigišką tarnystę pradėjo kaip vyskupo sekretorius ir vyskupijos konsistorijos oficialas. Remiamas I. J. Masalskio, nuosekliai kilo bažnytinės karjeros laiptais. T. Kasabuļos pateiktais duomenimis, po poros metų, 1767 m., tapo Vilniaus katedros kapitulos kanauninko Karolio Karpio (*Karol Karp*) koadjutoriumi, o po savo koadjuto mirties 1779 m. – visateisiu katedros kapitulos kanauninku⁷⁰. Vilniaus katedros kapitulos visateisiai prelatai ir kanauninkai paprastai koadjutoriais pasitelkdavo dvasininkus iš šalies. P. Točilovskio atvejis šiuo požiūriu išskirtinis – prelato kan-

66 Ks. Tadeusz Kasabuļa, Kanonicy koadiutorzy w kapitule katedralnej wileńskiej w okresie przedrozbiorowym, in: *Rocznik Teologii Katolickiej*, 2005, t. 4, p. 113.

67 *Ibid.*

68 Ks. Tadeusz Kasabuļa, *Ignacy Masalski biskup wileński*, Lublin: Redakcja Wydawnictw Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego, 1998, p. 279–281, 299.

69 Vilniaus katedros kapitulos 1783 m. rugsėjo 30 d. posėdžio protokolai, Lietuvos mokslų akademijos Vrublevskių biblioteka (toliau – LMAVB), f. 43, b. 238, l. 170–171v.

70 Ks. Tadeusz Kasabuļa, Kanonicy koadiutorzy, p. 119.

toriaus Antano Zavadzkiego (*Antoni Zawadzki*) koadjutoriumi jis tampa 1776 m.⁷¹, taigi jau būdamas visateisiu kanauninku. 1778 m. mirus A. Zavadzkiui, P. Točilovskis užima atsilaisvinusį katedros kapitulos prelado kantoriaus krėslą (orig. *stalle*)⁷². 1783 m. P. Točilovskis jau buvo titulinis *Belle* vyskupijos vyskupas, Vilniaus vyskupijos sufraganas. Neatmestina, žinoma, kad sprendimas pasitelkti į pagalbą koadjutorių galėjo būti P. Točilovskio iniciatyva – akivaizdu, kad veiklus, sparčiai bažnytinės karjeros laiptais kopiantis dvasininkas katedros kapitulos prelado tarnystei stokojo laiko dėl daugybės kitų svarbių pareigų. Tačiau katedros kapitulos posėdžių protokoluose nėra jokių užuominų buvus P. Točilovskio prašymą. Tad labiau tikėtina, kad P. K. Bohušo koadjutorija pasirūpino tuometis vyskupijos ganytojas I. J. Masalskis, siekęs apie save sutelkti gabius dvasininkus ir rūpinęsis jų karjera⁷³. 1783 m. rugsėjo 3 d. į posėdį susirinkusi katedros kapitula pritarė Ukmergės klebono P. K. Bohušo kandidatūrai į prelado kantoriaus P. Točilovskio, o kunigo Lauryno Silvestravičiaus (*Wawrzyniec Sylwestrowicz*) kandidatūrai į kanauninko Antano Kruševskio (*Antoni Kruszewski*) koadjutorius⁷⁴. Po kelių dienų, spalio 3 d., jie abu iškilmingai, remiantis vyskupijos katedros kapitulos statutu ir tradicija, buvo įteisinti⁷⁵ šiai tarnystei. Per įteisinimo ceremoniją jiems suteikta ir balso teisė kapituloje (orig. *voce active et passive*), ir vieta katedros chore⁷⁶.

Istoriografijoje yra užuominų, jog koadjutorija P. K. Bohušui buvo suteikta valdovo Stanislovo Augusto Poniatovskio protekcija. Wioletta Pawlikowska ir Liudas Jovaiša atkreipia dėmesį, kad kapitula, priimdama į savo sudėtį asmenį, susijusį su karaliaus dvaru arba su karaliumi, įgydavo tarpininkų, galinčių ją reprezentuoti dvare⁷⁷. Savaip iškalbinga detalė – P. K. Bohušo įteisinimo į koadjutorius proga vyskupo surengti kviestiniai pietūs⁷⁸. Kitą dieną po įteisinimo ceremonijos ir

71 *Ibid.*, p. 120.

72 *Ibid.*

73 *Biskupstwo wileńskie od jego założenia aż do dni obecnych, zawierające dzieje i prace biskupów i duchowieństwa diecezji wileńskiej, oraz wykaz kościołów, klasztorów, szkół i zakładów dobroczynnych i społecznych*, opracował ks. Jan Kurczewski, Wilno: nakład i druk Józefa Zawadzkiego, 1912, p. 56.

74 *Kościół zamkowy czyli katedra wileńska w jej dziejowym*, p. 376. Apie P. K. Bohušą kaip vieną iš katedros kapitulos protokolų santraukų sudarytojų rašiusi W. Pawlikowska atkreipė dėmesį į istoriografijoje funkcionuojančią klaidingą, porą metų paankstintą jo karjeros katedros kapituloje datą, žr. Wioletta Pawlikowska, *Wileńska kapitula katedralna*, p. 112.

75 Temos literatūroje lenkų kalba vartojamas terminas „instalować“ iš lot. *installare*, t. y. įvesdinti į stales – suolus ar krėslus katedros presbiterijoje, skirtus kapitulos nariams, – lietuviškuose tekstuose vartojamas (žr., pvz., Wioletta Pawlikowska-Butterwick, XVI a. Vilniaus ir Žemaičių katedrų kapitulų statutai, in: Wioletta Pawlikowska-Butterwick, Liudas Jovaiša, *Vilniaus ir Žemaičių katedrų kapitulų statutai*, Vilnius: Lietuvių katalikų mokslo akademija, 2015, p. 79–80 ir kt.), tačiau kalbos redaktorių labai nemėgstamas, tad šiame tekste šį terminą apsispręsta keisti jo turinį iš dalies atliepiančiu veiksmažodžiu „įteisinti“.

76 Vilniaus katedros kapitulos 1783 m. spalio 3 d. posėdžio protokolas, LMAVB, f. 43, b. 238, l. 175–176v.

77 Wioletta Pawlikowska-Butterwick, XVI a. *Vilniaus ir Žemaičių katedrų kapitulų statutai*, p. 99.

78 Iš vyskupo kvietimą gavęs Livonijos vyskupas Juozapas Kazimieras Kosakovskis savo atsiminimuose

P. K. Bohušas, ir L. Silvestravičius pradėjo penkių mėnesių noviciatą⁷⁹, kas reiškė, kad už tarnystę šiuo laikotarpiu jie negausiantys atlygio.

Pastebėtina, kad P. K. Bohušas nuo pat jo patvirtinimo koadjutoriumi dienos aktyviai dalyvavo katedros kapitulos posėdžiuose. Įsitraukė, o veikiau buvo įtrauktas ir į teisinių reikalų, susijusių su katedros kapitulos valdytomis beneficijomis, tvarkymą. Be prestimonijų – žemės valdų, kurias ligi gyvos galvos valdė Vilniaus visateisiai katedros kapitulos prelatai ir kanauninkai, – kapitula turėjo bendrų žemės valdų, pajamas iš kurių, atskaičiavus išlaidas katedros išlaikymui ir kitoms reikmėms, kapitulos nariai pasidalydavo. Viena iš tokių katedros kapitulos turimų žemės valdų buvo Rečycos paviete esantis Strešynas (balt. *Стрэшынь*)⁸⁰. Katedros kapitulos kanauninkas ir generalinis prokuratorius⁸¹ Nikodemus Puzina (*Nikodem Puzyna*) 1784 m. kovo 3 d. vykusiame posėdyje pranešė apie Livonijos vyskupo ir kapitulos prelado kustodo Juozapo Kazimiero Kosakovskio iš Strešyno tariamai pabėgusių valstiečių apgyvendinimą vyskupo valdose Jonavoje ir Skaruliuose⁸². Paaikškęs, kad J. K. Kosakovskis ketina kreiptis į teismą ir valstiečių iš Strešyno valdų perkėlimą įteisinti, P. K. Bohušas buvo įpareigotas peržiūrėti kapitulos aktus, išrinkti duomenis apie kapitulos ir Livonijos vyskupo ginčus dėl valdų. Su šia užduotimi sėkmingai susidorėjo, susilaukdamas konfratūrų padėkos už kruopščiai atliktą darbą⁸³. Pastebėtina, kad pats Livonijos vyskupas J. K. Kosakovskis, kuriam kapitula jau aštuntojo dešimtmečio pradžioje buvo išnuomojusi Strešyną, perkėlinėdamas iš jos valstiečius į savo valdas Skaruliuose, nieko smerktino nematė. Atvirškščiai – buvo kupinas nuoskaudų ne tik dėl, jo manymu, nepagrįstų kapitulos priekaištų, bet ir dėl patirtų nuostolių. Buvo įsitikinęs, kad administruodamas Strešyną yra daug nuveikęs keldamas miestelio gerovę⁸⁴. Pasak J. K. Kosakovskio, iš Strešyno parsigabenti samdiniai prasigyvenę pabėgdavo atgal, tad jis dėl to

rašo P. K. Bohušą tapus kanauninko koadjutoriumi: „[...] odebrałem bilet od ks. biskupa, za-praszający mnie na obiad dawany na instalcyą ks. Bohusza za koadiutoryi kanonii wileńskieję”, *Pamiętniki Józefa Kossakowskiego*, p. 150.

79 Vilniaus katedros kapitulos 1783 m. spalio 4 d. posėdžio protokolas, LMAVB, f. 43, b. 238, l. 176 v.

80 Liudas Truska, *Bažnytinė žemėvalda Lietuvoje feodalizmo epochoje (XVIII a. 2-oje – XIX a. 1-oje pusėje)*, Vilnius: Lietuvos TSR aukštojo specialiojo vidurinio mokslo ministerijos Leidybinė redakcinė taryba, 1988, p. 11.

81 Katedros kapitulos generalinio prokuratoriaus kompetencijoje buvo kapitulos turtų, įskaitant ir žemės valdas, valdymo reikalai.

82 Vilniaus katedros kapitulos 1784 m. kovo 3 d. posėdžio protokolas, LMAVB, f. 43, b. 240, l. 3v.

83 Vilniaus katedros kapitulos 1784 m. kovo 5 d. posėdžio protokolas, *Ibid.*, l. 4.

84 „Wziąłem w dzierzawę dobra kapitulne Strzeszyn; z największą usilnością przyłożyłem się do uczynienia na tem miejscu pamiętnej przysługi. Znaczne miasto wybudowałem i kilkaset ludzi osadziłem, bez ucisku, do sowitości przyprowadzając intratę. Nie mogę mówić, żebym sam z swojego przemysłu nie znajdował korzyści, ale też uczyniwszy rzecz na zawsze pamiętną i pożyteczną, mogłem się spodziewać wdzięczności [...]“⁴, žr. *Pamiętniki Józefa Kossakowskiego biskupa inflanckiego 1738–1788*, wydał Adam Darowski, Warszawa: Skład Główny w Księgarni Gebethnera i Wolfa, 1891, p. 58.

patyręs daugiau nuostolių nei naudos⁸⁵. Dabartiniame temos tyrimo etape turimi duomenys leidžia teigti, kad kapitula ginčą su J. K. Kosakovskiu dėl Strešyno laimėjo. Šios valdos administravimas perduotas P. K. Bohušui. Jau 1784 m. spalio 18 d. jis pateikė kapitulai iš Rečycos bajorų vadovo gautą raštą su priedu – Mogiliavo gubernatoriaus laiško kopiją dėl Dniepro valymo darbų ir kvietimą prie to prisidėti. Kapitula nekvestionavo reikalo svarbos ir nutarė ne tik neprieštarauti, kad upė būtų valoma, bet ir teikti reikalingą pagalbą⁸⁶.

P. K. Bohušas Strešyną valdė savo veiksmus nuolat derindamas su kapitulą. Antai dėl sveikatos negalėdamas dalyvauti katedros kapitulos posėdyje, Strešyno reikalus išdėstė raštu, prašydamas kapitulą priimti sprendimą⁸⁷. Akivaizdu, kad katedros kapitula vertino teisinius P. K. Bohušo gebėjimus. Jam buvo pavestas visų teisinių Strešyno reikalų tvarkymas⁸⁸. Ginčai dėl vieno ar kito Strešyno valdų sklypo, valstiečių pabėgimai, nesibaigiantys teismo procesai – tai buvo P. K. Bohušo, kaip valdų administratoriaus, kasdienybė. Turimi šaltinių duomenys perdėm fragmentiški, tad nustatyti, kada ir kokiomis aplinkybėmis P. K. Bohušas šių pareigų atsisakė, dabartiniame temos tyrimo etape neįmanu. Neatmestina, kad pretekstu tam galėjo pasitarnauti ir pasibaigęs P. K. Bohušo, kaip šių valdų administratoriaus, sutarties laikas. 1786 m. Strešynas jau buvo administruojamas katedros kapitulos kanauninko, Trakų sufragano Pranciškaus Gzovskio (*Franciszek Gzowski*)⁸⁹.

Teisinės žinios, atsakingas pavestų įsipareigojimų vykdymas lėmė, kad P. K. Bohušas kapitulos pavedimų nestokojo. 1786 m. spalio mėnesį jis buvo įtrauktas į katedros kapitulos stalo valdas inspektuojančių asmenų, vadinamųjų komisarų, sąrašą. Jam pavesta įvertinti Mažosios Kolpenicos situaciją. Tai buvo katedros kapitulos stalo valda Naugarduko pavieta. 1775 m. duomenimis, jai priklausė 44 dūmai. Metinės pajamos siekė apie 4 tūkst. auksinų (1787 m. duomenimis – 4,4 tūkst.)⁹⁰. P. K. Bohušo vizito metais Mažoji Kolpenica buvo administruojama kanauninko Jokūbo Dederkos (*Jakub Dederko*). Kaip ir visi katedros kapitulos stalo valdas inspektuojantys komisarai, P. K. Bohušas naujai parengė jų inventorių, kurį drauge su vizitacijos raportu pristatė per vieną iš katedros kapitulos posėdžių. Mažąją Kolpenicą administratoriaus teise valdančio J. Dederkos darbą vertino labai palankiai. Atkreipė dėmesį, jog administratorius valstiečių neengiantis. Atvirksčiai, iš gaunamų pajamų be žalos kapitulai jiems

85 *Ibid.*, p. 72.

86 Vilniaus katedros kapitulos 1784 m. kovo 5 d. posėdžio protokolas, LMAVB RS, f. 43, b. 240, l. 22v.

87 Vilniaus katedros kapitulos 1786 m. kovo 9 d. posėdžio protokolas, *Ibid.*, l. 47v.

88 „[...] wszystkie interesa prawne Strzeszyńskie staraniu i czynności Bohusza, koadiutora kantora, dzierżawcy swego Strzeszynskiego“, Vilniaus katedros kapitulos 1793 m. lapkričio 10 d. posėdžio protokolas, *Ibid.*, l. 116–116v.

89 Vilniaus katedros kapitulos 1786 m. spalio 5 d. posėdžio protokolas, LMAVB RS, f. 43, b. 240, l. 56v–57.

90 Liudas Truska, *Bažnytinė žemėvalda Lietuvoje feodalizmo epochoje*, p. 61.

teikia paramą įsigyjant arklius ir jaučius. Pastebėjo ir svirniui uždengtą stogą, suremontuotas karčemas, naujai pastatytą ledaunę⁹¹. P. K. Bohušo sociokultūrinės nuostatos analizavęs P. Vegys akcentuoja, jog vienas svarbiausių jo rūpesčių buvo valstietijos emancipacija iki laisvų valstybės gyventojų⁹². Raportas apie Mažosios Kolpenicos valdas vaizdžiai iliustruoja šią išvalgą. P. K. Bohuši buvo svarbu ne tik ūkio reikalų būklė, bet ir administratoriaus laikysena žemesniųjų visuomenės socialinių sluoksnių atžvilgiu.

P. K. Bohuši patikėtos katedros kapitulai priklausančių žemės valdų administravimo, kaip ir jų inspektavimo, pareigos leidžia manyti, kad jo kaip koadjutoriaus tarnystė prilygo visateisio nario tarnystei. Peršasi prielaida, kad P. K. Bohušo atvejis nebuvo vienintelis. Ar tai rodo P. K. Bohušą turėjus įtakingų globėjų, ar būta kitų priežasčių, dabartiniame tyrimo etape neįmanu atsakyti. Pastebėtina, kad katedros kapitulos posėdžiuose P. K. Bohušas dalyvaudavo ir juose esant prelatui P. Točilovskui⁹³, savo koadjutui, kas nebuvo įprasta praktika Vilniaus katedros kapitulos istorijoje.

Šalia įprastų katedros kapitulos narių tarnystės pareigų, kaip antai, kapitulai priklausiusių žemės valdų administravimas ar jų inspektavimas, P. K. Bohušas ėmėsi ir neįprastos veiklos. Sunegalavęs ir negalėdamas dalyvauti katedros kapitulos posėdžiuose, parengė jų protokolų santrauką už 1501–1783 metus⁹⁴. Glaustas 1788 m. vasario 25 d. kapitulos posėdžio protokolo įrašas perša prielaidą, kad tai buvo paties P. K. Bohušo iniciatyva⁹⁵. Tyrėjams tekstas yra žinomas. Santrauką glaustai aptarusi W. Pawlikowska atkreipė dėmesį į ją kaip įdomų šaltinių leidybos pavyzdį⁹⁶. Tačiau išsamiau šis darbas nėra analizuotas.

Tarnystė ir pareigybė ar garbės titulas?

Katedros kapitulos narių – prelatų ir kanauninkų – koadjutoriai *cum futura successione* visateisiais nariais, kaip minėta, turėdavo galimybę tapti tikrai atsilaisvinus vietai po savo koadjuto mirties ar jam dėl vienokių ar kitokių priežasčių tarnystės atsisakius. P. K. Bohušo atveju ši nuostata taip pat galiojo – katedros kapitulos posėdžių protokoluose šalia jo pavardės buvo rašomas prelato kantorius titulas.

91 Vilniaus katedros kapitulos 1787 m. spalio 6 d. posėdžio protokolas, LMAVB RS, f. 43, b. 240, l. 79.

92 Petras Vegys, Švietimo idėjų kūrėjas Ksaveras Bogušas, p. 114.

93 Vilniaus katedros kapitulos 1786 m. kovo 13 d. posėdžio protokolas, LMAVB RS, f. 43, b. 240, l. 49–49v.

94 Summaryiny wypis z protokolow Kapituły Katedralney Wileńskiej od r. 1501 do r. 1783 Póździernika 22, przez i. w. Xawierego Bohusza, Pralata Kantora Katedry Wileńskiej uczyniony, in: *Описание рукописного отделения Виленской Публичной Библиотеки, Выпускъ Первый*, Вильна: Типография А. Г. Сыркина, 1895, p. 52–144.

95 „Koadjutor prał. Bohusz, niemiejący próżnować, przez długi przeciąg swej choroby, ułożył sumaryusz aktów kapitulnych [...]“, žr. *Kościół zamkowy czyli katedra wileńska w jej dziejowym*, p. 385.

96 Wioletta Pawlikowska, *Wileńska kapituła katedralna w zapisie źródłowym*, p. 116.

Riktų, t. y. kai žodis „koadjutorius“ praleistas, yra vos vienas kitas. Tačiau už katedros korporacijos ribų į P. K. Bohušą paprastai kreiptasi vartojant terminą „prelatas“. Turimi šiuo požiūriu fragmentiški duomenys perša prielaidą, kad pats P. K. Bohušas taip pat buvo linkęs tituluotis katedros kapitulos prelatu. Antai Vilniaus švietimo apygardos 1803 m. generalinės Gardino, Minsko ir Vilniaus gubernijų mokyklų vizitacijos raporto universitetui antraštiniame lape nurodoma, kad jį parengė ir įteikė „prelatas Bohušas“⁹⁷. Pastebėtina, kad oficialiuose universiteto dokumentuose – posėdžių protokoluose, raportuose kuratoriui – P. K. Bohušas tituluojamas prelatu. Nėra žinoma, kad amžininkai į tai būtų atkreipę dėmesį, kas leidžia manyti, kad tai galėjo būti įprastas dalykas. Tačiau tai tik prielaida, kuriai pagrįsti reikėtų išsamesnių tyrimų.

Prelatas kantorius P. Točilovskis mirė 1808 m. lapkričio pabaigoje⁹⁸. Jo koadjutoriaus P. K. Bohušo tuo metu Vilniuje jau nebuvo. Nuo 1804 m. jis gyveno Varšuvoje. Katedros kapitulos posėdžiuose nėra duomenų, kad P. K. Bohušas būtų vykęs į Varšuvą Vilniaus katedros kapitulos pavedimu. Tačiau būdamas Varšuvoje ryšius su kapitula palaikė. Atrodo, kad neturėjo planų ten pasilikti visam laikui, nors jau pirmaisiais metais aktyviai įsitraukė į Varšuvos mokslo bičiulių draugijos (*Towarzystwo Warszawskie Przyjaciół Nauk*) veiklą. Katedros kapitula, pranešdama P. K. Bohušui apie P. Točilovskio mirtį, taigi ir atsilaisvinusią visateisio nario vietą, kvietė jį grįžti. P. K. Bohušas tokios galimybės neatmetė. Katedros kapitulos kanauninkui Juozapui Boguslavskiui, 1808 m. antroje pusėje ėjusiam kapitulos prezidento pareigas, P. K. Bohušas rašė jaučiantis įsipareigojimą tuojau pat įsijungti į katedros kapitulos bendruomenę⁹⁹. Teisinosi, kad dėl daugybės nesutvarkytų reikalų kuriam laikui turįs savo išvykimą iš Varšuvos atidėti¹⁰⁰. Patikino, jog, sutvarkęs reikalus, grįšiantis pas savo konfratrus Vilniuje¹⁰¹. Toks P. K. Bohušo pažadas užfiksuotas ir katedros kapitulos posėdžio protokoluose¹⁰². Tačiau beveik po metų, 1809 m. rudenį, P. K. Bohušas pranešė atsisakantis prelato kantoriaus tarnystės. Vietoj jo į prelatus buvo pakeltas kanauninkas S. Lachnickis¹⁰³. Tai netrukė P. K. Bohušui nei pačiam tituluotis, nei kitų būti tituluojamam prelatu. Kunigo sutanos P. K. Bohušas neatsisakė, tačiau nėra žinoma, kad Varšuvoje būtų turėjęs kokias nors dvasinės tarnystės pareigas. Taigi P. K. Bohušo bažnytinės karjeros laipteliuose Vilniaus katedros kapitulos prelato koadjutoriaus tarnystė liko aukščiausia pakopa. Kada žinia apie P. K. Bohušo mirtį 1820 m. balandžio pradžioje pasiekė jo buvusius konfratrus Vilniaus katedroje,

97 1803 m. Bohušo vizituotų Vilniaus švietimo apygardos mokyklų raportas, VUB RS, f. 13, b. 184.

98 *Kościół zamkowy czyli katedra wileńska w jej dziejowym*, p. 419.

99 P. K. Bohušo 1808 m. gruodžio 24 d. laiškas J. Boguslavskiui, LMAVB RS, f. 43, b. 25721, l. 1–2.

100 „[...] długie w tym mieście zasiedzenie się, podjęte urzędowe obowiązki, nabyta posesj i liczne interesów z obywatelami związku tamują do niejakiego czasu mój wyjazd [...]“⁴, *Ibid.*, l. 1.

101 *Ibid.*

102 *Kościół zamkowy czyli katedra wileńska w jej dziejowym*, p. 420.

103 *Ibid.*, p. 423.

nėra žinoma. Katedros kapitulos posėdžių protokoluose šis faktas neatsispindi. Ar katedroje aukotos šv. Mišios už šio savo laiku veiklaus katedros kapitulos dvasininkų bendruomenės nario į Amžinybę išskelivusią sielą – klausimas atviras.

Apibendrinimas

P. K. Bohušo bažnytinės karjeros raidoje išskirtini trys sąlyginiai etapai: Jėzuitų ordino periodas, diecezinio kunigo tarnystės metai, Vilniaus katedros kapitulos laikotarpis. P. K. Bohušo bažnytinės karjeros kreivę, prasidėjusią Jėzuitų ordino noviciatu ir pedagoginiu darbu Jėzuitų kolegijoje Gardine, pakoregavo popiežiaus 1773 m. bulė, kuria panaikintas Jėzuitų ordinas. Eksjėzuitu tapęs P. K. Bohušas pedagoginį darbą dirbo fragmentiškai (istoriografijoje funkcionuoja teiginys jį buvus Pranciškaus Sapiegos vaikų auklėtoju).

P. K. Bohušo, kaip diecezinio kunigo, tarnystė reikėsi klebonavimu Jiezno ir Ukmergės parapijose. Valdė šias parapijas pagal tuo metu įprastą modelį, t. y. į pagalbą pasitelkęs vikarus. Išlikę fragmentiniai šaltinių duomenys leidžia teigti, kad parapijomis rūpinosi (inicijavo pašiūrės, skirtos špitolei, statybą, bažnyčios vidaus apdailos darbus Ukmergės parapijoje ir kt.), tačiau apie P. K. Bohušo teiktus dvasinius patarnavimus savo parapijiečiams nėra žinoma.

Atlikta analizė pagrindžia tyrimo pradžioje suformuluotą prielaidą – bažnytinis hierarchinis titulas P. K. Bohušo atveju amžininkų vartotas kaip pagarbus kreipinys, o ne dvasinės tarnystės pareigą įvardijantis terminas. Vilniaus katedros kapitulos dvasininkų bendruomenės nariu P. K. Bohušas tapo 1783 m. kaip prelato kantoriaus P. Točilovskio koadjutorius *cum futura successione*. Pasižymėjo aktyviu dalyvavimu kapitulos darbe (dalyvavimas posėdžiuose, kapitulos stalo valdų valdymas ir inspektavimas). Galimybės tapti visateisiu nariu po savo koadjuto P. Točilovskio mirties 1808 m. P. K. Bohušas atsisakė. Paskutiniaisiais savo gyvenimo dešimtmečiais prioritetą teikė pasaulietinei tarnybai, nusišalindamas nuo dvasinės tarnystės pareigų. Tačiau iš dvasininkų luomo nepasitraukė. Prelato titulu taip pat naudojosi, nors teisinio pagrindo tituluotis prelato titulu, rezervuotu visateisiam katedros kapitulos nariams, neturėjo. Aukščiausia P. K. Bohušo bažnytinės karjeros laiptelių pakopa – koadjutorius *cum futura successione*.

P. K. Bohušo bažnytinės karjeros eiga tik iš pirmo žvilgsnio galėtų būti vertinama kaip tipiškas dvasininko tarnystę pasirinkusio Apšvietos epochos bajoro kelias (išsilavinimas ir gebėjimas pasinaudoti turimais socialiniais ryšiais). Atlikta analizė leidžia teigti, kad P. K. Bohušo atvejį tikslinga skirti prie išskirtinių. Visų pirma dėl neįprastų apsisprendimų. Po jėzuitų ordino panaikinimo P. K. Bohušas, iki tol dirbęs pedagogu šio ordino ugdymo institucijose, kitaip nei dauguma jo konfratūrų, tapusių dieceziniiais kunigais ir toliau likusių dirbti mokyklose ir kolegijose, diecezinio kunigo tarnystę kurį laiką sėkmingai derino su pasaulietine tarnyba A. Tyzenhauzui. Nors

Vilniaus katedros kapitulos istorijoje atvejų, kai koadjutoriai atsisakydavo visateisio prelato ar kanauninko tarnystės, būta, tačiau jie yra reti. Dabartiniame temos tyrimo etape, turimais duomenimis, prelato titulo vartojimas tam neturint teisinio pagrindo taip pat yra savaip unikali P. K. Bohušo bažnytinę karjerą apibūdinanti detalė.

Publikuoti šaltiniai ir literatūra

- Bohusz Franciszek Ksawery, *Dzienniki podróży*, wstęp i opracowanie Filip Wolański, Kraków–Wrocław: Księgarnia Akademicka, 2014.
- Jurjevyczius Stanislovas, Pranciškus Ksaveras Bagužas, in: *Apszieta*, 1893, Nr. 12, p. 773–778.
- O początkach narodu i języka litewskiego rozprawa przez Xawiera Bohusza Imperyalnego Wileńskiego Uniwersytetu, członka honorowego, Towarzystwa Królewskiego Warszawskiego Przyjaciół Nauk członka czynnego, pralata katedry wileńskiej, orderu S^o Stanisława kawalera napisana [...]*, Warszawa: drukarnia Gazety Warszawskiej, 1808.
- Pamiętniki Józefa Kossakowskiego biskupa inflanckiego 1738–1788*, wydał Adam Darowski, Warszawa: Skład Główny w Księgarni Gebethnera i Wolfa, 1891.
- Pawlikowska-Butterwick Wioletta, Jovaiša Liudas, *Vilniaus ir Žemaičių katedrų kapitulų statutai*, Vilnius: Lietuvių katalikų mokslo akademija, 2015.
- Summaryiny wypis z protokołów Kapituły Katedralnej Wileńskiej od r. 1501 do r. 1783 Póździernika 22, przez i.w. Xawierego Bohusza, Pralata Kantora Katedry Wileńskiej uczyniony, in: *Описание рукописнаго отделеия Виленской Публичной Библиотеки, Выпускъ Первый*, Вильна: Типографія А. Г. Сыркина, 1895, p. 52–144.
- Tygodnik Wileński*, 1820, t. 9, Nr. 160.
- Ukmergės dekanato vizitacija, 1784 m. atlikta Vilniaus vyskupo Ignoto Jokūbo Masalskio parėdymu*, parengė Sigitas Jėgelevičius, Vilnius: Lietuvių katalikų mokslo akademija, 2009.
- Bohusz Franciszek Ksawery, in: *Encyklopedia wiedzy o jezuitach na ziemiach Polski i Litwy 1564–1995*, opr. Ludwik Grzebień SJ przy współpracy zespołu jezuitów, Kraków: Wydawnictwo WAM, 1996, p. 54–55.
- Baliński Michał, *Dawna Akademia Wileńska*, Petersburg: Nakładem i Drukiem Jozafata Ohryzki, 1862.
- Bieliński Józef, *Uniwersytet Wileński 1579–1831*, t. 3, Kraków: Druk W. L. Anczyca i Spółki, 1899–1900.
- Biskupstwo wileńskie od jego założenia aż do dni obecnych, zawierające dzieje i prace biskupów i duchowieństwa diecezji wileńskiej, oraz wykaz kościołów, klasztorów, szkół i zakładów dobroczynnych i społecznych*, opracował ks. Jan Kurczewski, Wilno: nakład i druk Józefa Zawadzkiego, 1912.
- Grzebień Ludwik, Bohusz Franciszek Ksawery SJ, in: *Encyklopedia katolicka*, t. 2, Lublin: Towarzystwo Naukowe Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego, 1995, p. 736.
- Jučas Mečislovas, *Lietuvos parapijos XV–XVIII a.*, Vilnius: Aidai, 2007.
- Kasabuła Tadeusz, *Ignacy Masalski biskup wileński*, Lublin: Redakcja Wydawnictw Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego, 1998.
- Kasabuła Tadeusz, Kanonicy koadiutorzy w kapitule katedralnej wileńskiej w okresie przedrozbiorowym, in: *Rocznik Teologii Katolickiej*, 2005, t. 4, p. 111–127.
- [Kossakowski Józef], Rys prywatnego i publicznego życia Franciszka Xawerego Bohusza, in: *Roczniki Towarzystwa Królewskiego Warszawskiego Przyjaciół Nauk*, t. 17, Warszawa: Drukarnia Xięży Pijarów, 1824, p. 138–144.
- Kościół zamkowy czyli katedra wileńska w jej dziejowym, liturgicznym, architektonicznym i ekonomicznym rozwoju*, d. 3, opracował X. Jan Kurczewski, Wilno: drukiem Józefa Zawadzkiego, 1908–1916.
- Kudzinowski Czesław, Bohusz, pierwszy lituanista polski, in: *Sprawozdania Poznańskiego Towarzystwa Przyjaciół Nauk 1952*, Poznań, 1954, Nr. 1, p. 52–53.

- Lukšienė Meilė, Bogušas Ksaveras Pranciškus, in: *Visuotinė lietuvių enciklopedija*, t. 3, Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas, 2003, p. 316.
- Lukšienė Meilė, *Demokratinė ugdymo mintis Lietuvoje XVIII a. antroji – XIX a. pirmoji pusė*, Vilnius: Mokslo, 1985.
- Lukšienė Meilė, *Lietuvos švietimo istorijos bruožai XIX a. pirmoje pusėje*, Kaunas: Šviesa, 1970.
- M. B-ka [Mykolas Biržiška], Baužas Ksaveras, in: *Lietuviškoji enciklopedija*, t. 3, Kaunas: Akc. b-vės „Varpas“ spaust., 1935, l. 113
- Maciūnas Vincas, *Lituanistinis sąjūdis XIX amžiaus pradžioje*, Vilnius: Petro ofsetas, 1997 (antras fotografuotas leidimas).
- Mościcki Henryk, Bohusz Ksawery Michał, in: *Polski Słownik Biograficzny*, t. II, Kraków: Drukarnia Uniwersytetu Jagiellońskiego pod zarządem Józefa Filipowskiego, 1936, 229–230.
- Ochmański Jerzy, *Biskupstwo wileńskie w Średniowieczu. Ustrój i wyposażenie*, Poznań: Wydawnictwo Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu, 1972.
- Pawlikowska Wioletta, Wileńska kapituła katedralna w zapisie źródłowym. Część pierwsza: Ksawery Franciszek Michał Bohusz, Mamert Herburtz Fulsztyna, Jan Kurczewski – registratorzy protokołów z posiedzeń kapituły, in: *Litvano-Slavica Posnaniensia, Studia Historica*, t. XII, Poznań: Wydawnictwo Poznańskie, 2007.
- Pranciškus Ksaveras Mykolas Bagužis, in: Vaclovas Biržiška, *Aleksandrynas*, t. 2, Čikaga: JAV LB Kultūros fondas, 1963, p. 163.
- Raila Eligijus, *Ignotas Ignatas. Vilniaus vyskupas Ignotas Jokūbas Masalskis*, Vilnius: Aidai, 2010.
- Truska Liudas, *Bažnytinė žemėvalda Lietuvoje feodalizmo epochoje (XVIII a. 2-oje – XIX a. 1-oje pusėje)*, Vilnius: Lietuvos TSR aukštojo specialiojo vidurinio mokslo ministerijos Leidybinė redakcinė taryba, 1988.
- Vegys Petras, Švietimo idėjų kūrėjas Ksaveras Bogušas, in: *Darbai ir dienos*, 2004, Nr. 37, p. 91–124.
- Vyskupo Ignoto Jokūbo Masalskio Kauno dekanato vizitacija 1782 m.*, sudarė ir parengė Vytautas Jogėla, Vilnius: Lietuvių katalikų mokslo akademija, Lietuvos istorijos institutas, 2001.
- X. W. K., Bohusz Franc. Ksaw. Michał, in: *Encyklopedia Kościelna*, red. Michał Nowodworski, t. 2, Warszawa: Czerwiński i Spółka, 1873, p. 444.
- Załęski Stanisław, *Jezuici w Polsce*, t. 3, d. 2, Lwów: Drukiem i Nakładem Drukarni Ludowej, 1902.

ALDONA PRAŠMANTAITE – istorikė, habilituota humanitarinių mokslų daktarė. Lietuvos istorijos instituto XIX a. istorijos skyriaus vyresnioji mokslo darbuotoja. Pagrindinės mokslinių interesų kryptys – Lietuvos kultūros ir švietimo istorija, Lietuvos krikščionybės istorija Naujaisiais laikais.

Elektroninis paštas aldona.prasmantaitė@istorija.lt

STROKES FROM THE CAREER OF FRANCISZEK KSAWERY MICHAŁ BOHUSZ

ALDONA PRAŠMANTAITĖ

Lithuanian Institute of History

Franciszek Ksawery Michał Bohusz (1746–1820) was a multifaceted, Jesuit-shaped, wide-thinking personality. While growing-up and maturing in the Saxon period, Bohusz developed his public and intellectual life, as well as spiritual ministry, in the era of the Enlightenment.

On the basis of historiography and primary sources the article analyses the development of the ecclesiastical career of Bohusz. It distinguishes and amply discusses the key stages of the ecclesiastical career of Bohusz: the novitiate, ministry of a parish priest, and membership in the chapter of Vilnius diocese. The article questions historiographic assertion that Bohusz was a prelate of the chapter of Vilnius diocese. The top level of the ecclesiastical career for Bohusz was becoming a coadjutor of cantor of prelate of the chapter of Vilnius diocese. This circumstance did not prevent either his contemporaries or Bohusz himself from actually using this title. Bohusz was not interested in a full-fledged office of prelate of the chapter of Vilnius diocese. The assumption here is that this was determined by Bohusz's decision to favour secular ministry.

Keywords: Franciszek Ksawery Michał Bohusz, ecclesiastical career, chapter of Vilnius diocese.